

MONS. BRANIMIR ŽUPANČIĆ, SVEĆENIK I PATNIK ZA VJERU

(uz 30. obljetnicu smrti)¹

Uvodne misli

Upravo danas, 10. veljače 2020., navršava se 30 godina od smrti uglednog banjolučkog svećenika koji je u svojoj biskupiji obnašao niz crkvenih služba: župnika, generalnog vikara, oficijala crkvenoga suda, biskupijskog savjetnika, dekana, čovjeka koji je snagu i kršćansku otvorenost svojega duha pokazao osobito spašavajući ugrožene u Drugom svjetskom ratu, posebno Srbe kao župnik u Bosanskoj Gradiški, a ipak je od komunističkog režima nedužan osuđen na 18 godina robije, od čega je gotovo 13 godina proveo u zeničkom kazamatu radeći teške poslove u najtežim uvjetima. A smetao je samo zato jer je bio katolički svećenik. O njegovu ugledu govori i činjenica da je uz svoju župničku službu bio dugo generalni vikar banjolučkog biskupa, a i sam je bio vrlo ozbiljan kandidat za biskupa. Večeras ga želim kratko predstaviti, posebno njegovo djelovanje u vrijeme kada je bio župnik u Bosanskoj Gradiški (1939.-1945.) i kada je spasio nekoliko stotina života. Ipak, iz te je župe odveden, na namještenom postupku osuđen i poslan na robiju. O tome ću govoriti na temelju memoarskih zapisa samoga mons. Župančića koje je uradio zadnjih godina svojega života, kao i na temelju arhivske građe Župnog ureda sv. Roka u Bosanskoj Gradiški i Biskupskog ordinarijata u Banjoj Luci.

Tko je bio mons. Branimir Župančić?

Mi ga se stariji još dobro sjećamo kao banjolučkog župnika. Rođen je 12. siječnja 1912. u Srebrenici, u istočnoj Bosni, gdje mu je otac bio na službi, mjestu poznatu po genocidu koji su nad tamošnjim muslimanima

¹ Ovo je malo prošireno i dorađeno izlaganje koje je autor održao na tribini u prostorijama biskupije u Banjoj Luci upravo na 30. obljetnicu smrti mons. Branimira Župančića, 10. veljače 2020. Iste je večeri predstavljena i autorova nedavno objavljena knjiga *Žrtvoslov bosanskogradiškog dekanata, Gubitci župa bosanskogradiškog dekanata u Drugom svjetskom ratu i poraću*, Banja Luka-Bosanska Gradiška, 2019., o kojoj su govorili prof. dr. fra Velimir Blažević i autor.

izvršile velikosrpske snage u najnovijem ratu, od roditelja Milana Župančića i Hedvige rođ. Hromatko. Otac mu je umro kad je Branimir imao samo godinu dana, pa se je majka s četvero male djece doselila u Banju Luku, gdje je on odrastao i završio pučku četverogodišnju školu kod sestara Klanjateljica Predragocjene Krvi Kristove. Banju Luku je uvijek smatrao svojim gradom. Osjetivši Božji zov, poželio je postati svećenikom, pa ga je biskup fra Jozo Garić poslao u Travnik, gdje je završio tamošnju čuvenu gimnaziju 1922.-1930. kada je maturirao. Zatim je u sarajevskoj Bogosloviji završio filozofsko-teološke studije 1930.-1935., s prekidom od pola godine 1934. kada je morao služiti obvezni vojni rok u Zagrebu. Diplomirao je na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1937.

Za svećenika Banjolučke biskupije zaredio ga je vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Šarić 6. travnja 1935. Mladu misu proslavio je 22. travnja 1935. u župnoj crkvi Pohoda Bl. Dj. Marije u Banjoj Luci. Za svoje svećeničko geslo uzeo je riječi Sv. Pavla: „Sve mogu u Onome koji me krijepi“ (Fil 4,13).

Prvu godinu svećeništva proveo je kao kapelan u Banjoj Luci 1935.-1936. i vjeroučitelj u školi Sestara milosrdnica. Zatim ga je biskup Garić poslao na studij crkvenoga prava u Rim 1936.-1939., gdje je postigao akademski stupanj licencijata. Početkom 1939. morao se vratiti kući iz političkih razloga jer se našao na udaru vlasti stare Jugoslavije. Za Župančića bismo, parafrazirajući naslov poznatog hrvatskog filma „Sokol ga nije volio“, mogli reći: „Režim ga nije volio“. I to ne jedan, nego čak tri režima: stare Jugoslavije, Nezavisne Države Hrvatske i komunističke Jugoslavije! Zatim nekoliko mjeseci te godine upravlja banjolučkom župom nakon smrti župnika Josipa Antuna Milorada. Kasnije je na Lateranskom sveučilištu u Rimu izradio i doktorsku disertaciju i 1942. opet kraće vrijeme boravio u Rimu na studiju, ali zbog rata nije je imao prilike braniti, i tako nije stigao doktorirati.

Prvoga rujna 1939. postao je župnikom u Bos. Gradiški. Tu ostaje cijelo vrijeme rata, a tu je u 8. svibnja 1945. i uhićen, osuđen i zatvoren. U zeničkoj kaznionici proveo je 12 godina i gotovo osam mjeseci, sve do 28. studenoga 1957. Na tome razdoblju njegova života bit će naglasak u ovome mojem izlaganju.

A, evo pregleda i ostalih služba koje je obnašao nakon što se vratio iz zatvora: devet godina, 1958.-1967., bio je župnik u Mrkonjić-Gradu, zatim više od 20 godina, 1967.-1987., u Banjoj Luci, a gotovo 19 godina, od 20. svibnja 1967. do 14. siječnja 1986., bio je ujedno generalni vikar Banjolučke biskupije. Bio je i biskupijski savjetnik, dekan banjolučkog

dekanata i oficijal crkvenoga suda. Kao uzoran svećenik odlikovan je naslovom monsinjora, s pravom nošenja mitre, te je često pomagao biskupu u dijeljenju sv. krizme. Rado je organizirao hodočašća i sam hodočastio, posebno u Gospina svetišta. Bog mu je dao doživjeti i zlatnu misu koju je proslavio 21. travnja 1985. u banjolučkoj katedrali.

Umirovljen je 1987. i bio je prvi stanovnik novog Svećeničkog doma uz katedralu. Teško je obolio i preminuo na današnji dan prije točno 30 godina, 10. veljače 1990., doživjevši 78 godina života. Toga je dana i obljetnica smrti bl. Alojzija Stepinca kojega je Župančić 7. rujnu 1940. uspio dovesti i u Bosansku Gradišku, nakon krizme u Staroj Gradiški, gdje mu je priredio srdačan doček sa svojim vjernicima i nekolicinom svećenika, a onda ga zadržao neko vrijeme na odmoru. Pokopan je u svećeničku grobnicu na groblju sv. Marka u Banjoj Luci, za koju se inače, kao banjolučki župnik, jako zauzimao da bude napravljena.

Ratni župnik u Bosanskoj Gradiški, logoraš u Staroj Gradiški i zatvorenik u Zenici

Sada bih htio progovoriti o njegovoj župničkoj službi u Bos. Gradiški, zatim o uhićenju, suđenju i zatvoru u Zenici. Učinit ću to u nekoliko slika, nekoliko scena, prije svega na temelju njegovih vlastitih zapisa. Tu se posebno pokazala njegova hrabrost, ponos, neustrašiv karakter i njegova vjernost Kristu, svojem zvanju i Crkvi, čime je zaslužio da ga pamtimo i čuvamo mu spomen. Iako nije podnio krvno mučeništvo odjednom, bio je tomu veoma blizu i u ustaškom logoru u Staroj Gradiški i u komunističkom kazamatu u Zenici. Uostalom, zar te tolike patnje nisu također mučeništvo? A svoje mučenike ne smijemo zaboraviti, podsjećao nas je često veliki sveti papa Ivan Pavao II.

Župančić je došao za župnika u Bos. Gradišku 1. rujna 1939., upravo onoga dana kada je Hitler napao Poljsku i time je započeo Drugi svjetski rat u Europi. A završio je svoju službu u toj župi 8. svibnja 1945., kada su ga komunističke vlasti uhitile, a to je bio dan kada je Njemačka kapitulirala i kada je službeno završen Drugi svjetski rat. Morao je, dakle, voditi tu župu upravo u tragičnom vremenu Drugoga svjetskog rata. Izvan župe bio je nepunih pola godine 1942. kada je trebao dovršiti svoj doktorski studij u Rimu, ali se morao vratiti kući. A tih nekoliko mjeseci zamjenjivao ga je vlč. Anto Dujlović, župnik iz Gumjere, koji je morao privremeno izbjegli iz svoje župe i nije se tada mogao tamo vratiti. Kad se Župančić vratio u Gradišku, vratio se i Dujlović u Gumjeru i podnio mučeničku smrt 1943.,

a danas se za njega vodi postupak za proglašenje blaženim. I to je sve vrlo znakovito.

A kakvim se Župančić svećenikom pokazao u tome tragičnom vremenu? Odmah možemo reći da je bio je Božji čovjek, revan svećenik, koji je naučavao nauk evanđelja pa bilo to kome pravo ili žao, zauzet za svoje župljane, ali i za spašavanje svih ugroženih, posebno Srba i Židova, a da je to u ono vrijeme bilo vrlo opasno, ne treba ni govoriti, što će pokazati i primjer njegova uhićenja od strane onih koje je kritizirao. Neka to reknu činjenice same!

Slika prva: Zemljište za gradsko groblje

Kada je župnik Župančić odmah na početku rata 1941. godine htio kupiti zemljište za groblje u Bos. Gradiški, jer je najbliže katoličko groblje bilo ono u Brestovčini, udaljeno od grada dva kilometra, a zbog čestih poplava nije bilo ponekad moguće ni tamo otići, pa su neki vjernici pokopavani u Staroj Gradiški, u drugoj župi i biskupiji, ponudile su mu ondašnje vlasti preko svojega Ureda za kolonizaciju u Banjoj Luci, čiji je šef tada bio Rudi Čajavec, na prodaju neko zemljište. Izišli su na teren koji mu je odgovarao. Međutim, kada je tamo od neke pravoslavne vjernice saznao da je to zemlja protjeranih Srba, odustao je od kupnje, na što je od Čajavca dobio „kompliment“ da je lud jer da je to legalna prodaja.² A župnik je dobro znao da se ni po jednom, a pogotovo ne po kršćanskom moralu tuđe ne prodaje i ne kupuje!

Slika druga: Rušenje pravoslavne crkve

Pustit ćemo da nam to opiše sam Župančić u svojim sjećanjima, koja ćemo u ovom izlaganju iscrpnije koristiti:

„Ljeti 1941. odlučile su ustaše iz logora da sruše pravoslavnu crkvu i materijal upotrijebe za bunkere. Tražili su poduzetnika u Bos. Gradiški, koji bi preuzeo rušenje. Kad sam to doznao, javno sam u crkvi osudio i apelirao na sve da ne preuzmu to nečasno djelo, jer će ih stići prokletstvo Božje. Nitko se iz Bos. Gradiške nije htio prihvatiti rušenja. Na to su doveli jednog poduzetnika iz Lipika s njegovom ekipom. Kad su stigli u Bos. Gradišku, potražio sam po-

² Branimir ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje u Bosanskoj Gradiški“, *Suza Dolinska* 20, 34 (2016.), 186-187; Anto ORLOVAC, *Žrtvoslov bosanskogradiškog dekanata* (Banja Luka-Bosanska Gradiška, 2019.), 13-14.

duzetnika i zamolio da to ne čini, jer je to crkva Božja. Odgovorio mi je, da je to njegov posao, njegova služba. Otišao sam razočaran, ali nisam mogao ništa, a mogli su mi se i ustaše zbog toga osvetiti. Počelo je rušenje s vrha tornja. Cigla je pala na glavu poduzetnika i ostao je na mjestu mrtav.“³

Eno mu imena u Maticama umrlih župe Bos. Gradiška gdje stoji: „Nesretno poginuo prigodom rušenja grkoistočne crkve“ i „na mjestu mrtav“.⁴ Nesretnik je u nečasnom radu nečasno i poginuo, a župnik je osvjetlao svoje svećeničko lice želeći spasiti pravoslavnu crkvu, iako ga nisu poslušali, niti mu je to kasnije na suđenju pomoglo.

Slika treća: Zauzimanje za nedužne pravoslavne Srbe

Osobita Župančićeva briga bila je kako pomoći nedužnima koji su bili progonjeni. Kad bi partizani izvršili neku diverziju, znala je uslijediti odmazda ustaša, često i na nedužnima koji bi bili okrivljeni da su surađivali s partizanima i bili njihovu doušnici. Posebno se to događalo kod većih akcija partizana. Na Novu godinu 1944. nakon napada partizana na grad kad se razvila žestoka borba i partizani su jedva bili odbijeni, uslijedila je jedna takva akcija vlasti protiv pravoslavaca. Pri tome nisu bili zaštićeni ni tzv. prijelaznici na katoličku vjeru, kakvih je među ubijenima bilo čak sedam. Evo i tog opisa u Župančićevim memoarima:

„Tek sam malo došao k sebi kod kuće (nakon noćnog napada partizana na Bos. Gradišku koju je proživio skupa sa svojom majkom), kad mi javiše da Bosak vješa na trgu. Odmah sam otišao do njega i zgrozio se (izrazio svoje zgražanje). Na 1. I (19)44. ustaše iz St. Gradiške na čelu sa zapovjednikom satnikom Bosakom objesili na trgu 8 osoba, a strijeljali 20 pravoslavnih i neke koji su prešli na rkt. vjeru, kao dvije moje pjevačice sestre Bamburač, te 3 Slovenca i jednu Slovenku, koji su se nalazili u Bos. Gradiški protjerani od Nijemaca. Svi su strijeljani bez predhodnog ispita, navodno, da su pokazivali partizanima kuće i bili u vezi s njima. Molio sam i zaklinjao Bosaka, da prestane sa strijeljanjem, jer je ostalo još

³ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje”, 189.; A. ORLOVAC, *Žrtvoslov bosanskogradiškog dekanata*, 14-15.

⁴ Matice umrlih župe Bos. Gradiška, br. 24, 1941. god.; A. ORLOVAC, *Žrtvoslov bosanskogradiškog dekanata*, 133. Riječ je o zidarskom majstoru Franji So(c)hi iz Sređana kod Pakraca, dok Župančić pogrešno navodi da je iz Lipika. Živio je u Bos. Gradiški, a pokopan je u Brestovčini dan nakon pogibije.

kojih 60 za strijeljanje. Onima prije više nije bilo pomoći, ali sam ga molio, za onih 60 da se obavi sudski ispit. Jedva je pristao te su ih zatvorili u policiji. Trebao je doći sudac iz Nove Gradiške radi ispita i suđenja. Kod mosta (na Savi) je bila mala kućica za čuvara mosta, u kojoj je radio moj župljanin Mato Liović i imao kontrolu onih koji su prelazili most. Zamolio sam ga, da, čim dozna da je stigao sudac, mene obavijesti. Tako je i bilo. Sudca sam našao u kotaru kod Markana Mostarčića, predstavio se, i zamolio ga da ispita zatvorenike, njih 60 u policiji. Preslušao ih je i pustio na slobodu, osim nekoliko kompromitiranih, koje je osudio na logor u Caprag. Čuo sam da je izjavio: ‘Vašem župniku skidam kapu!’⁵

Tako je uspio spasiti čak 60 života pravoslavnih Srba, dok za onih 28 koji su obješeni ili strijeljani prije nego je on stigao, na žalost, nije bilo spasa.

Slika četvrta: Oslobođanje više od tri stotine (uglavnom pravoslavnih) talaca od strane Nijemaca

Ujesen 1943. spasio je više od 300, uglavnom srpskih, talaca, ali je bilo i drugih, među kojima i majka svećenika četvorice kasnijih svećenika Višatickih, Barbara Višaticki s malim sinom Kazimirom, najstarijim od tih četvorice svećenika (točnog datuma se Župančić ne sjeća). Što je bilo, ovako opisuje:

„Ujesen sam se odvezao zaprežnim kolima u Kozince i Brestovičnu radi pobira u žitu. [...] Netko mi je iz grada javio da se odmah vratim, jer su Nijemci zatvorili preko 300 talaca. Prekinuo sam odmah skupljanje pobira i vratio se u grad. Prvo sam se raspitao, što se dogodilo. Rekli su mi da su kod Gazinog Luga prema Kozari ubijena dva Nijemca, a za odmazdu Nijemci su zašli u taj kraj i pokupili koga su našli te zajedno s marvom i žitom dotjerali u Bos. Gradišku. Marvu i žito su otpremili u ustaški logor u St. Gradišku, a taoce su podijelili u tri grupe i zatvorili u tri dvorišta u Bos. Gradiški pod jakom stražom. Zamolio sam stražare da me puste do njih i tako sam obišao sve tri grupe. Bili su to većinom pravoslavci, jedno 17 katolika i nešto muslimana. Među katolicima je bila i

⁵ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje u Bosanskoj Gradiški“, II. dio, *Suza Dolinska*, 21, 35 (2017.-2019.), 167-168.; A. ORLOVAC, *Žrtvoslov bosanskogradiškog dekanata*, 19-20.

Barbara Višaticki s malim sinom Kazimirom. ... Rekao sam svima da ću pokušati nešto učiniti kod njemačkog zapovjednika. Zamolio sam nekoliko viđenijih muslimana da pođu sa mnom. Prvo sam se interesirao što je hobi njemačkom zapovjedniku. Rekoše mi da voli glazbu. Primio nas je uljudno i ja sam naveo razgovor na glazbu, rekavši da i ja sviram violinu. Tako smo ga odobrovoljili i onda je zapitao, trebamo li nešto. Izložio sam mu situaciju glede zatvorenika. Neki su bili određeni za logor i rad u Njemačkoj, drugi za strijeljanje, a neke će pustiti (slabe i žene). Ja sam mu izložio kako su oni uvijek u neprilici, jer su blizu partizani i predložio da se oni povuku iz toga kraja i presele u Lamince i bliže Gradiški i rekao sam da ja za njih jamčim. Njemu se prijedlog svidio i pristao je. Trebalo je još izvući iz ustaškog logora marvu i žito. Dao je jednog njemačkog poručnika da zajedno odemo u ustaški logor i uredimo stvar, a ja kao tumač.“⁶

U logoru zapravo nisu ni znali što će s tom stokom, koju je trebalo hraniti, a zarobili su je Nijemci, pa su pristali da je puste. Župančić koji se zauzimao i za njih, i za njihovu imovinu, bilježi i jedan tragikomičan slučaj: „Poručnik je otišao u Bos. Gradišku i pozvao sve koji su imali kola i marvu u logoru. Ja sam stajao na ulazu u logor, a ustaše su puštale kola po kola, te je svaki svoja dočekao i odvezao. Jedan mi reče: ‘A gdje je moj ular?’. Odgovorio sam: ‘Bježi, dok nisu i mene i tebe objesili o taj ular!’“⁷.

A Viktor Novak u svom pamfletu „Magnum crimen“ umjesto da je napisao da je Župančić spasio više od 300 Srba tvrdio je da ih je on 400 ubio, odnosno da je kriv za njihovu smrt, i to do danas nije opozvao, iako je to i na suđenju Župančiću oboreno.

Slika peta: Oslobođenje studentice Varunek iz Banje Luke

Istoga je dana ujesen 1943. uspio isposlovati kod ustaškog zapovjednika Gadžića da se pusti iz logora banjolučka studentica Varunek (ime nije upamtio) za što ga je zamolila njezina majka. Intervencije nisu bile poželjne, ponekad i izravno zabranjene i opasne, ali se on domišljao kako udobrovoljiti moćnike i pomoći ugroženima. Iako je bio premoren i napetih živaca od svega što je proživio toga dana, učinio je to, i djevojka je bila puštena. A onda pomalo razočarano dodaje: „A njezin brat je bio na

⁶ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 162-163.

⁷ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 162-163.

položaju u Banjoj Luci kad sam ja zatvoren 1945., ali ništa nije učinio za mene.“⁸ Bilo je toga još. Memoari su objavljeni u godišnjaku Suza Dolinska 2016. (1. dio) i 2019. (2. dio).

Slika šesta: Spašavanje Židova

Župančić se zauzimao i za Židove kad mu je to bilo moguće. Neki- ma je od njih spasio život. U Bosanskoj Gradiški bilo je desetak židovskih obitelji. Zapisao je: „Njih su Nijemci maltretirali, a ja sam se zauzimao koliko sam mogao.“⁹ Spasio je odvjetnika dr. Pavla Gutmanna (promijenio je prezime u Dobrović). Supruga mu je bila pravoslavne vjere. Čak je odvjetnika neko vrijeme krio kod sebe i spavao je u župnoj kući dok i župnika ustaške vlasti nisu odvele u logor. Dobrović je tada uspio pobjeći u Banju Luku te je preživio i kasnije je živio u Sarajevu.

Spretnim zauzimanjem spasio je židovsku obitelj Wachsler iz Nove Gradiške koju su ustaše htjele odvesti u logor. Ne sjeća se točno kada je to bilo, ali vjerojatno 1942. godine. Muž je držao dućan željezne robe, a supruga liječnica. Saznavši za to, Župančić je otišao stožerniku u Novu Gradišku i uspio ga uvjeriti kako im u Bosanskoj Gradiški nužno treba liječnik, pa je uspio da su Wachsleri umjesto u logor doista došli u Bos. Gradišku. Župnik im je pomogao naći stan, pa je supruga radila kao liječnica i uzvratila dobročinstvo i pomagala drugima, jer župnik bilježi „puno nam je pomogla“.¹⁰ Kad je njima i tu zaprijetila opasnost, Župančić im je savjetovao da se sklone u Mostar koji su držali Talijani jer bi tamo bili sigurniji. Tako se i dogodilo, i oni su preživjeli rat i kasnije odselili se u Izrael.

Znao je demonstrativno prošetati gradom s pokrštenim Židovom Vilimom Scheinbergerom (promijenio prezime u Stančić), „na čuđenje njegovih znanaca, jer su ga svi drugi tada izbjegavali“. Kasnije mu je rekao kako mu je to bila „velika moralna potpora i utjeha“¹¹ od strane župnika. Kasnije je taj Židov živio u Sarajevu i Župančić ga je posjetio nakon što je izišao iz komunističkog zatvora.

Jednom je Židovu Župančić čak poklonio jednu dragocjenu violinu, proizvod Amatija, koju je davno dobio na dar, jednom Židovu u logoru. U logoru (St. Gradiška) ustaše su osnovale orkestar, ali im je nedosta-

⁸ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 163-164; navod sa str. 164.

⁹ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, 190.

¹⁰ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, 191.

¹¹ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, 190.

jalo instrumenata. Došli su župniku Župančiću s nekim Židovom Levijem iz Novoga Sada. Župančić se bavio glazbom i imao dvije violine: jednu „školsku“ i drugu, spomenutu dragocjenu. Kad su vidjeli violine, tražili su jednu za orkestar. Župančić je, dakako, dao onu „školsku“. No, Levi je zamolio da pogleda i onu drugu, da joj čuje zvuk. Kad mu je župnik to dopustio, on je odsvirao nešto i „sav zanesen“ rekao: „Pa znate li Vi što imate? To je violina Amatija s prekrasnim zvukom. Ta vrijedi danas čitavo blago!“¹² Župančić je odgovorio da mu je to poznato, no, na Levijevu molbu, pristao je dati tu violinu. Nazočni ustaša tvrdio je da se ona samo posuđuje, ali je župnik tražio da to potpiše Levi i time mu dadne na važnosti. Levi je otišao sretan s tom violinom, a ona je kasnije nestala u logoru.

Slika sedma: Bratski prihvata proganog slovenskog svećenika

Kada su njemačke vlasti u ljeto 1943. prognale svećenike iz Slovenije, većinu ih je primio zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac i rasporedio po svojim župama da ih spasi i da radeći na župama nekako prežive. Budući da je Župančić dobro poznao Stepinca, zamolio ga je da jednog slovenskog svećenika pošalje k njemu, da će ga on primiti i zbrinuti. O tome je Župančić kratko zabilježio u svojim sjećanjima: „Tako je 21. VIII 1943. došao k meni za pomoćnika vlč. Anton Cafuta. Ostao je kod mene dok se nisu Nijemci iz Topole morali odseliti zajedno sa župnikom Purkom“¹³ (22. rujna 1944.). Zatim je taj svećenik vodio župu u Novoj Topoli, a u ljeto 1945. vratio se živ i zdrav u svoju Mariborsku biskupiju.

Slika osma: Župančić u ustaškom logoru Stara Gradiška

Koliko je Župančićovo djelovanje bilo trn u oku ondašnjim vlastima, pokazuje i to što je u studenom 1944. i sam završio u ustaškom logoru. Zašto? Zato jer je prosvjedovao protiv progona, ubojstava i zločina. On to opisuje ovako:

„Često sam obavještavao nadbiskupa Stepinca o progonima i odvođenjima u logor. I ja sam u crkvi govorio i prosvjedovao, a posebno 5. studenoga 1944. Povod je bio ovaj: u subotu 4. studenoga u noći odvedene su 74 obitelji iz Bos. Gradiške u ustaški logor Stara Gradiška, ne znam zbog čega. Bili su to pravoslavci i neki koji

¹² B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, 193.

¹³ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 162.

su prešli na rimokatoličku vjeru. Prolazili su kraj crkve i ja sam kao kroz polusan čuo vapaje: ‘Velečasni, spasite nas!’. Sutradan ujutro došla mi je jedna katolkinja i obavijestila me što se u noći dogodilo. U njihove stanove useljavali su se ustaše iz logora. Meni je prekipjelo. Nedjelja je 5. studenoga. [...] Stavio sam se u ulogu Isusa koji je štitio bijedne i progonjene. Ne mogu im pomoći, ali ću u crkvi javno prosvjedovati pod prvom misom u osam sati. Tako sam i učinio. U crkvi su bili kotarski predstojnik Markan Mostarčić, a vidio sam da ima i ustaša [...].

Sutradan [...] navečer upadoše ustaše iz logora i rekoše da imaju nalog da me odvedu u logor. Nisam se imao kada ni spremiti, nego, onako u mantiji i s brevijarom, odvedoše me u logor. Odmah su me doveli upravniku pukovniku Džalu. Izgrdio me i nazvao partizanom s Kozare. Odgovorio sam: ‘Nisam ja partizan, nego sam učinio ono što mi je dužnost kao katoličkom svećeniku’.

Dao mi je papira i olovku da napišem što sam govorio. [...] Sutradan sam napisao što sam govorio i čekao što će biti. [...] Posjetio me iz Banje Luke biskupov tajnik fra Kruno Brkić. Prigovorio mi je, što sam govorio u crkvi, a ja sam rekao: ‘To su trebali biskupi učiniti, jer ja sam nitko i ništa. Ali ljaga će pasti na nas.’ Rekao je da je to stvar političara. Nisu me više preslušavali, nego samo obilazili nakratko. Molio sam krunice i brevijar u očekivanju što će biti. Noću bi znali ustaše upasti u moju ćeliju te izvaditi noževe iz čizama i prijetiti se. Ja bih samo ponavljao pokajanje.

Navečer uoči prvog petka 1. prosinca 1944. došle su ustaše u ćeliju i rekle da pokupim stvari i da idem pred njima. Kuda, nisu mi rekli, i ja sam mislio da će me strijeljati, pa sam se obazirao. Dovedli su me pred zgradu uprave logora i rekli da čekam. Odveli su me pred upravnika, koji me opet izgrdio i rekao, ako još budem govorio ili prosvjedovao, da će me strijeljati. Došla je intervencija iz Zagreba da me puste. Odveli su me kući, bila je noć, i nitko nije znao da sam došao. [...] Saznao sam da je moja susjeda Greta Džajić, koja je stanovala u kući kraj crkve gdje su sada časne sestre, intervenirala za mene kod njemačkog zapovjednika koji je kod nje stanovao. Rekla je: ‘Ustaše su odvele našega župnika, ovdje će nastati revolucija!’. On je preko funka aparata (radio-vezom), javio u Zagreb da se obavijesti nadbiskup Stepinac. On je intervenirao, ali su me zadržali u logoru još 15 dana.¹⁴

¹⁴ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 170-172, passim.

Slika deveta: Župnikovo uhićenje 8. svibnja 1945. i robija

Kad su partizani zauzeli Bos. Gradišku, župnik se uzdao u svoju nedužnost i zasluge, jer je tijekom rata spasio mnogo Srba i Židova, i nije bježao. No, to kod komunista nije pilo vode. Uhitili su ga odmah nakon ulaska partizana u Bos. Gradišku, 8. svibnja 1945. Župančić to ovako opisuje:

„Don Ljubo (Nikolić, umirov. svećenik koji je bio sa Župančićem) i ja sjedili smo za večerom. Partizani su opkolili kuću, a dvojica su ušla k nama sa bajonetom na puški. Ispitivali su najprije don Ljubu, a onda su rekli da ja pođem s njima. Odveli su me u zatvor ‘OZNE’, koji se nalazio u kući Subotića, na uglu, blizu pravoslavne crkve. Dolje su bile prostorije za uhapšene, a gore uprava. Prozori široki, a pred njima stražari. Odmah su me odveli gore na preslušavanje. Drugi dan sam gledao na prozoru, kako svijet prolazi, kad naiđe jedna pravoslavka iz Laminaca, ugleda mene i reče: ‘Što ćeš Ti tu, gospodine?’. Stražar joj reče, da ode gore i kaže to onima gore. Otišla je i, kad se vratila, sve otresa rukama i veli: ‘Oni pitaju šta ti imaš protiv njega, a ne za njega!’ Naš stražar se zvao Kojo i nekako mi je bio naklonjen. Rekao mi je da je dobro što sam u toj sobi, jer imaju tri odjeljenja: jedno za sud gdje sam ja bio, drugo lakše, jer će ih pustiti, a treće je najgore, jer su ih svaku noć izvodili i strijeljali i opet punili sobu.“¹⁵

Opisao je i OZNA-in zatvor u Bos. Gradiški. U njemu su bile tri prostorije u koje su raspoređivali zatvorenike, pa su to bile i tri kategorije zatvorenika: u prvoj prostoriji bili su oni koji su po kratkom postupku izvođeni noću i likvidirani, u drugoj oni koji su bili predviđeni za suđenje, u kojoj je bio i sam Župančić, a u trećoj su bili oni koje su odvodili na različite radove i nakon nekog vremena su ih puštali kućama. Sami su mu stražari znali reći: „Dobro je, što nisi u onoj sobi (I. kategorija) jer bi otišao niz Savu.“¹⁶

Na montiranom procesu osuđen je na jedinstvenu kaznu od čak 18 godina teškog zatvora, koji je „odradio“ u Zenici, ali nikad nije htio pisati molbu za pomilovanje, iako su mu to sugerirali, jer je bio svjestan da je nedužan. Sve je to izdržao, ali nije dao da ga zahvati mržnja, dapače i svojim je progoniteljima oprostio i dobro im činio, kako svjedoči i zapis pri kraju njegovih memoara o tome kako su prošli njegovi istražitelji i suci: „Šef

¹⁵ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 175-176.

¹⁶ A. ORLOVAC, *Žrtvoslov bosanskogradiškog dekanata*, 26-27.

OZNE u Bos. Gradiški Stojan Milašinović, koji me je uhitio, poginuo je mjesec ili dva kasnije od četnika. Sudac Veljko Stojnić, koji me je osudio na 18 godina zatvora, dobio je kasnije isto toliko kao 'informbiroovac'.¹⁷ Prava je ironija sudbine što su ga dopremili upravo u Zenicu među njegove žrtve.

Posebno je zanimljiva sudbina trećega, Mirka Kašljevića, katolika iz okolice Banje Luke koji je bio javni tužitelj, nastanjen u Banjoj Luci. Kad je Župančić nakon svojega zatvora bio župnikom u Banjoj Luci, Kašljević se htio crkveno vjenčati jer je to tražila njegova supruga, dobra katolkinja. Što je s njime bilo, piše Župančić:

„Jednoga dana oboje su došli k meni na zaruke. Nisam mu ni riječi spomenuo o suđenju, ali on se preznojavao od muke. ... Malo se oslobodio kad je vidio da prelazim preko svega. Vjenčao sam ih crkveno, i dolazio je sa suprugom u crkvu. Čak je poslije obavljao i pobožnost prvih petaka. Kada je obolio na smrt, pozvala me njegova supruga Milka da ga opremim sakramentima. Došao sam u bolnicu i liječnik reče da malo pričekam, jer je bolesnik jako loše. Uspio sam dati mu sve sakramente. Uskoro nakon što sam se vratio kući, došla je supruga i rekla da je umro. I to mi je bila jedna utjeha, njegovo obraćenje.“¹⁷

Zaključak

U ovom predavanju nije bilo moguće cjelovito prikazati život i djelovanje zaslužnog banjolučkog svećenika mons. Branimira Župančića. Autor se usredotočio na to da prikaže njegovo djelovanje u vrijeme Drugoga svjetskog rata kada je bio župnik župe sv. Roka u Bosanskoj Gradiški, kada se pokazao kao pravi pastir, brinući se ne samo za svoje župljane nego i za spašavanje i pomoć onima koji su tada bili na udaru: pravoslavni Srbi, Židovi i drugi protivnici režima. Mnogima je spasio život, ali je zbog svojih stavova i sam završio u ustaškom logoru iz kojega ga je spasio tek nadbiskup zagrebački Alojzije Stepinac. Unatoč svojim velikim zaslugama komunistički ga je režim odmah nakon rata uhitio i osudio na 18 godina teškog zatvora u Zenici. Sve je podnio, ne tražeći pomilovanja, ali je svoju veličinu još jednom pokazao kad je oprostio svojim isljednicima i sucima.

Anto Orlovac

¹⁷ B. ŽUPANČIĆ, „Sjećanja na moje župnikovanje“, II. dio, 192-193.